

ПОТРЕБИ І СПЕЦИФІКА ДОКУМЕНТУВАННЯ НАРОДНОЇ МУЗИКИ

Цюпа Н.П.

Київський національний університет культури і мистецтв

У статті аналізуються особливості і специфічні аспекти документування музично-фольклористичної народної спадщини. Розглядаються витоки фольклорної традиції. Аналізуються та з'ясовуються особливості запису фольклорних зразків. Наводиться аналіз еволюційних процесів та перспективи розвитку.

Ключові слова: фольклор, запис, традиція, документування, народна спадщина, локальні традиції побутування.

Постановка проблеми. В сучасних умовах культурно-мистецький процесів, головним предметом наукового інтересу стає людська психіка. І фольклор, з його глибиною пам'яті у десятки тисячоліть став одним з найбагатших джерел пізнання історичною людиною найцікавішої із світових таємниць – таємниці самої себе. Матеріал попередніх поколінь – надзвичайно складний культурно-історичний здобуток з феноменальним значенням. У фольклорі як у скарбниці лежить у вигляді логічних і виразових структур пам'ять про усі минулі епохи. В усі часи пісня не лише зберігала пам'яті поколінь емоційно-змістовні образи народного життя, але також всотувала й те нове, що супроводжувало історію і побут народу. А як відомо, знаючи історію, можна не зробити тих помилок, котрі хтось колись зробив. Отож, саме через фольклорні пісні люди мають змогу дізнатись про життя своїх предків, доторкнутися до самого серця свого коріння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До питання дослідження пісенного фольклору та специфіки його побутування звертались наступні авторитетні дослідники: В.М. Верховинець [1], А.І. Іваницький [2], К.В. Квітка [3], Ф.М. Колеса [4], С.П. Людкевич [5].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В рамках даного дослідження цікавим є з'ясування потреби і специфіки документування народної музики протягом різних історичних періодів, узагальнення видів та значення пісенного фольклору у системі становлення та розвитку жанру народних хорів.

Мета статті. Встановлення особливого значення пісенного фольклору, як джерела розвитку жанру народних хорів.

Виклад основного матеріалу. Фольклор у всій його цілісності та розмаїті є для науки об'єктом для вивчення. Але такий складний об'єкт може досліджуватись тільки різними дисциплінами. Щодо музичної фольклористики, то її предметною областю є народна музика. Однак народна музика в свою чергу є складним об'єктом. Вона утворюється з пісень, інструментальної музики, з пісенно-танцювальних форм, пов'язана з побутом та особами її носіїв, має значні регіональні відмінності.

Крім того, народна музика існує у двох площинах: функційній і структурній. Функційну можна назвати «зовнішньою», до неї належить все те, що безпосередньо сприймається зором і слухом: конкретні мелодії пісенного фольклору, виконавці, зміст тощо. Функціональна сторона пісенного фольклору описується індуктивним і емпіричним

шляхом, а потім на їх підставі фіксуються окремі спостереження і робляться висновки та узагальнення. Друга площина пісенного фольклору – «внутрішня». Це – структура. Вона не піддається безпосередньому спостереженню і потребує для її виявлення прийомів моделювання та абстрагування. «На слух» можна визначити коломийковий тип, але зрозуміти, зо пісня «ой глибокий колодязю...» також належить до коломийкових структур, без запису пісні нотами і наступного моделювання фактично неможливо [4].

Фольклор відрізняється від існуючих видів культур не за однією, а за рядом ознак. Окремі з них потребують інтерпретації, а інші уточнень. Отож, на думку автора, перш ніж перейти до розгляду різновидів фольклору пісенного, слід попередньо визначити найбільш вагомий серед його ознак. До перших і найістотніших ознак, що відрізняють фольклор від усіх видів творчості належать усність, колективність, варіативність, імпровізаційність, анонімність, довго тривалість. Довготривалість побутування пісенного фольклору відрізняє такий твір від масового шлягера, який не витримує головного – перевірки часом [3].

Народна творчість – традиційна і сучасна творчість усної традиції. Вживається також замість цього слова інший термін – фольклор. Фольклор охоплює: поетичну, музичну, хореографічну, драматичну творчість народу. Така багатогранність фольклору обумовила розгалуженість фольклористики на ряд наукових напрямків, з яких головні – словесна фольклористика та музична фольклористика. Музична фольклористика вивчає народну музику, причому не тільки музичні зразки, але й музичний побут в його історичному розвитку. Фольклор у всьому своєму розмаїтті увібрав в себе естетичний, утилітарний, моральний, правовий, світоглядний досвід сотень поколінь. Аналіз історії культури пояснює наявні у пісенному фольклорі міфологічні елементи (наприклад образи казок, поєднання реальності і фантастики в текстах і обрядах «магічні» звукоемоції у наспівах тощо), – адже джерела фольклору поринають у первісне мистецтво.

Реалістичні картини народної творчості, розвинені наспіви належать до іншої – нової епохи, коли міфологія через зміни в економічній сфері втратила колишнє коріння. На певному етапі розвитку суспільства міфологія перестала бути рушієм художньої свідомості і перейшла в розряд художніх засобів. Фольклор увібрав художні цінності багатьох епох, в тому числі, первісного мистецтва, яке є його предтечею. Тож, ознайом-

лення з первісним мистецтвом – необхідна передумова, на думку автора, бачення спадкоємності в культурі та розумінні суспільно-історичної цінності фольклору [4].

Авторові здається, що перш ніж говорити про виникнення музики, треба сказати про виникнення мови в людини. Отож, мова виникла не тому, як це вважали до сьогодні, що в людини у процесі праці виникла необхідність «щось сказати» одне одному. А тому, що на стадії переходу від напівтваринного стану до зачатків соціалізації крики, афектовні звукові реакції виконували в житті первісних спільнот роль стимулів: до дії, або до заборони якоїсь дії. Зрозуміло, не було й музики [1].

Така первісна комунікація не була ні мовою, ні музикою в сучасному розумінні цих слів, але мала три властивості – висоту, наголос, тривалість. Отож, на думку автора із цього раннього методу комунікації, що існував протягом кількох сотень тисяч років і розвинулися два основні засоби мова та музика. І надалі мова і музика тривалий час існували у вигляді єдиного звукового потоку. На відміну від інших гуманітарних дисциплін, які здебільшого послуговуються готовою матеріальною базою, фольклористика змушена сама її створювати. Народну музику можна завоювати на слух, але, неможливо її на слух досліджувати. Тому збирання і фіксація наспівів є найпершим і найважливішим завданням фольклористики.

До початку ери фонографа ці два процеси (збирання та фіксація) існували у вигляді єдиного акта документування. Це, проте, не означає, що вже у XVIII ст., на перших кроках збирацької роботи, не усвідомлювалась різниця між технікою запису та умовами запису. Збирач, записуючи на слух, водночас ставав свідком народного життя, звертав увагу на функції пісні, враховував психологічні аспекти спілкування з співаками. Таким чином, ще до початку ери механічного звукозапису почали складатися дві дисципліни у сфері документування народної музики: методика польової роботи і техніка транскрибування мелодій. З появою фонографа (а далі – магнітофона) роз'єднався на два відгалуження які становлять дві окремі музично-фольклористичні дисципліни. Різниця між ними зараз дуже значна.

Якщо збирати музичний фольклор (за допомоги магнітофона) може і не музикант, то розшифрування запису вимагає, як на сьогодні, великої загальнотеоретичної і спеціальної музично-фольклористичної підготовки. Безперечно, це не означає, що збирати народну музику може і дилетант. Збирач може не мати музичної освіти, але повинен добре знати народні пісні, обряди, володіти технікою ведення бесіди, – взагалі бути настільки практично і теоретично підготовленим, щоб не залишати поза увагою не лише етнографічні, але й музично-виконавські деталі. Так само існують проблеми у сфері транскрипції мелодій [4].

Очевидно, що просто наявність доброго слуху навичок запису нот не гарантує високоякісного розшифрування: потрібна ще серйозна теоретична підготовка. Нарешті третій підсумковий етап документування полягає у виданні (публікації) наукового збірника фольклору. Усі три етапи ма-

ють власну специфіку, а разом становлять систему взаємопов'язаних методик документування народної музичної культури.

В усі часи пісня не лише зберігала в пам'яті поколінь емоційно-змістові образи народного життя, але також всотувала й те нове, що супроводило історію народу й його побут. Але побутовий уклад протягом століть зміцнювався дуже повільно. Тому, в поезиці і ритмомелодиці фольклору переважали виразові композиційні засоби. Освячені кілька тисячолітніми традиціями [3].

Традиційна культура з її глибиною пам'яті в декілька десятків тисячоліть послідовно розкривається у часових координатах жанрово-родової структури фольклору. За видоутворенням календарного, родинно-обрядового, епічного і ліричного родів приховується логіка культурно-історичного розвитку. Вона єдина для багатьох індоєвропейських народів, насамперед – слов'янських. Жанрово-родова структура лише однією стороною стикається з видоутворенням. Інший бік її несе інформацію про еволюцію мислення (не тільки музичного) – як рух від конкретного до абстрактного (оволодіння все більш логізованою формою аж до респонсорного періоду – типу «питання-відповідь»). Можна прослідкувати, як на дистанції від неоліту (іноді і довшо) та до наших днів відбувається цей рух від конкретного до абстрактного. Наприклад, звукова емблематика «формульних» обрядових наспівів (колядки, веснянки тощо) поступово переходить до все більш конструктивного мислення. Зокрема, багатоманітність обрядових строфічних форм поступово зводиться до ізометричної дворядковості, яка в ліриці високого етносу (наспіви балад, соціально-побутових пісень) стає пріоритетною [2].

Простежується також кристалізація типів методики і ритміки. В ліриці остаточно окреслюються межа між речитативною, кантиленною та моторною мелодикою. Виникає протиставлення ритмічної регулярності (танцювальні пісні) та нерегулярності (розспівні пісні). Тоді як у надрах обрядового фольклору ці якості були слабо диференційовані і там можна бачити залишки ритмомелодичного синкретизму (суміш і недостатня кристалізація речитативності й кантиленності, регулярності і нерегулярності ритму) [5].

Відповідні тенденції спостерігаються у сфері естетичної свідомості. Важко, щоправда стверджувати, що у традиційному фольклорі навіть на останній стадії розвитку досягнуте усвідомлення категорій прекрасного, трагічного, комічного – насамперед у взаємозв'язках образних сфер тексту і наспіву [1].

У фольклорі (з погляду професійного мистецтва) трапляється опозиція змісту пісні і характеру мелодії (що іноді сприймається як суперечність образних сфер). Однак це зовсім не суперечність, а залишки все того ж синкретизму – але у ділянці художнього мислення. Отже, можна говорити про незавершеність усвідомлення естетичних категорій (звичайно не в категоріальному плані, а саме в почуттєвому). У якому ж напрямку розвивається естетична свідомість носіїв фольклору? Зрушення помітні у пізніших жанрово-родових шарах. Вперше усвідомлений відтінок трагічного з'являється у пізньому епосі – думах. В ліриці

є натяки на інтуїтивну розробку піднесеного, прекрасного і особливо комічного. Нарешті у піснях-романсах «протириччя» між емоційним тонутом тексту і наспіву знімається і трапляється лише у вигляді винятків. Тут естетика фольклору вже цілком змикається у загальноєвропейськими естетичними поглядами [5].

Тенденція розвитку естетичної свідомості, диференціація у ліриці типів ритму і мелодики, скорочення варіантності, висування наперед «оперативних» видів творчості (коломиїтка, частівка, анекдот), – цього достатньо, щоб стверджувати: народна музична культура послідовно рухається у бік зближення зі стилістикою та естетикою професійно-аматорської творчості. У зв'язку із наведеним слід підкреслити доцільність погляду на фольклор, як на народну музичну культуру. Якщо термін «фольклор» окреслює насамперед явища, властиві патріархальному побуту, то поняття «культура» вказує на розімкнутий відкритий системний процес. Цей процес охоплює єдиною безперервною лінією історичного розвитку – первісне мистецтво. Фольклор і перехід форми фольклорно-індивідуальної творчості. Він також передбачає погляд на певне культурне явище не як на щось застигле й незмінне, але спонукає відшукувати у фольклорі явища руху та еволюції. На деякі з них вище вказувалось: ліризація фольклору; поступова заміна сольних стилів і варіантів – гуртовими; розвиток канти-

ленної мелодики; вивітрювання магічних основ, посилення розважальності в обрядах, тощо [3].

Висновки та подальші перспективи. Наш час співпадає із зламним, якоюсь мірою навіл кризовим етапом в еволюції музичної культури. Традиційне поступово відсувається, перетворюючись на фольклорну спадщину. Нове ж ледь вимальовується крізь завісу майбутнього.

Якою ж буде музична доля пісенного фольклору надалі? Складність передбачень у тому, що культура – найчастіше об'єкт спостережень ретроспективний. Тому важко оцінювати сучасникові те, що народжується і невдячний обов'язок – пророкувати його долю.

Обмежуємось питанням: перетвориться майбутня людина лише у споживача культури, чи, можливо у ній не згасне й бажання творчості? Майбутнє побутової музичної культури, фольклору і аматорства залежить від того, як людська практика відповість на поставлене питання.

Та незалежно від того, яка доля чекає традиційну народну музику (бути їй живим явищем ще довгі віки, чи стати «фольклорною спадщиною», вона, як і античність, назавжди вписана найяскравішою сторінкою у книгу світової культури. І збереже здатність бути не лише об'єктом наукових досліджень, але й (можливо у новій личині фольклоризму) нести радість і збагачувати яскравими художніми переживаннями серця слухачів і виконавців.

Список літератури:

1. Верховинець В.М. Теорія українського народного танцю. – 5-те вид., доп. – К.: Муз. Україна, 1990. – 151 с.
2. Іваницький А.І. Українська народна музична творчість: Навч. посібник / Під ред. М.М. Поплавського; М-во культури і мистецтв України; КНУКіМ. – 2-ге вид., допрац. – К.: Муз. Україна, 1999. – 222 с.: нот.
3. Квитка К.В. Избранные труды: В 2-х т. / Сост. и коммент. В.Л. Гошовського. – М., 1971. – Т. 1 – 383 с.; М., 1973. – Т. 2. – 421 с.
4. Колесса Ф.М. Українська усна словесність / Канадський Ін-т Українських студій, Альбертський Ун-т. – Едмонтон, 1983. – 643с.
5. Людкевич С.П. Дослідження, статті, рецензії, виступи: Т. 2 / Упор., ред., перекл. і прим. З. Штундер. – Львів: Вид-во М. Коць, 2000. – 815 с.: [6] л. іл. – (Історія української музики; Вип. 5).

Цюпа Н.П.

Київський національний університет культури і мистецтв

НЕОБХОДИМОСТЬ И СПЕЦИФИКА ДОКУМЕНТИРОВАНИЯ НАРОДНОЙ МУЗЫКИ

Аннотация

В статье анализируются особенности и специфические аспекты документирования музыкально-фольклористического народного наследия. Рассматриваются истоки фольклорной традиции. Анализируются и выясняются особенности записи фольклорных образцов. Приводится анализ эволюционных процессов и перспективы развития.

Ключевые слова: фольклор, запись, традиция, документирования, народное наследие, локальные традиции бытования.

Tsyupa N.P.

Kiev National University of Culture and Arts

REQUIREMENTS AND SPECIFICATION OF DOCUMENTATION OF FOLKLORE MUSIC

Summary

The article analyzes the features and specific aspects of documenting the musical and folklore folk heritage. The origins of the folklore tradition are considered. The features of the recording of folklore samples are analyzed and clarified. An analysis of evolutionary processes and prospects of development is presented.

Keywords: folklore, record, tradition, documentation, folk heritage, local traditions of being.